

О. В. Ковальчук, аспірант Львівської комерційної академії

ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ КРИТЕРІЇВ КЛАСИФІКАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ РИЗИКІВ

У даній статті розглядаються основні підходи до визначення критеріїв класифікації ризиків у діяльності фінансових компаній, запропоновані іноземними та вітчизняними науковцями. Виокремлено основні критерії класифікації ризиків, притаманних банківським установам. Наведена їх характеристики та ознаки.

Ключові слова: ризик, банківські ризики, групи ризиків, класифікаційна ознака, критерій класифікації.

Постановка проблеми. Важливе місце у процесі управління банківськими ризиками на етапі їх виявлення та прийняття, належить процедурі ідентифікації ризиків, яка полягає у визначенні виду ризику, на який наражається банк, здійснюючи свою діяльність. Визначення виду ризику забезпечує можливість оперативно вибрати необхідний перелік методів і способів його оцінки з метою здійснення подальшого управління даним видом ризику. Проводячи класифікацію ризиків, в першу чергу необхідно визначити перелік критеріїв класифікації, що забезпечить виділення окремих груп ризиків, які об'єднують певні їх види. Формування груп ризиків, надає можливість об'єднувати види ризиків за відповідними характеристиками та властивостями, наголошуючи при цьому на їх спільних рисах та ознаках. Крім того, групування ризиків дозволяє виокремити специфіку діяльності банківської установи, характеризуючи при цьому особливості проведення певних операцій, а також визначити ставлення зі сторони власників та керівництва банку до окремих видів ризику з метою формування відповідної політики управління ризиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Підходи до здійснення класифікації ризиків у системі економічних відносин досліджено у працях як вітчизняних, так і іноземних науковців. Зокрема, питання, пов'язані з виокремленням різних груп ризиків у сфері фінансових відносин, досліджували такі зарубіжні вчені, як І. Т. Балабанов [1], А. В. Беляков [2], С. Брайович [9], Х. Грюнинг [9], А. А. Лобанов [19], Л. Н. Тепман [15], А. В. Чугунов [19], А. С. Шапкін [17; 18], В. А. Шапкін [18] та ін. Серед вітчизняних дослідників проблема класифікації ризиків розглянута у роботах Бланка [3; 4], О. В. Васюренка [5], В. В. Вітлінського [6; 7], О. Д. Вовчак [8; 9], К. О. Волохатої [5] О. В. Пернарівського [12], Л. О. Примостки [13; 14; 16].

Не вирішені раніше частини загальної проблеми. Банківська діяльність є однією із небагатьох сфер, яким притаманні численні види ризиків. Однак поява нових банківських продуктів та фінансових послуг призводить до виникнення нових видів ризиків, які несуть загрозу для функціонування банків, а отже, існує необхідність у дослідженні критеріїв

класифікації банківських ризиків з метою попередження негативних наслідків їх прояву та реалізації у майбутньому.

Метою статті є формування оптимальних критеріїв класифікації банківських ризиків, а також визначення в межах встановлених класифікаційних критеріїв особливостей певних видів ризиків.

Виклад основного матеріалу. Диференціація банківської діяльності і поглиблення спеціалізації у роботі з клієнтами та контрагентами зумовили появу різних підходів до класифікації банківських ризиків. Різні автори класифікують їх по-різному.

Так, дослідники Х. Грюнінг і С. Брайович виділяють чотири групи ризиків: фінансові ризики, операційні ризики, ділові ризики та надзвичайні ризики [9, с. 3–4].

Російські науковці А. А. Лобанов та А. В. Чугунов виділяють вісім категорій ризику: кредитні, ринкові, операційні ризики, ризики ліквідності, макроекономічні ризики, бухгалтерські, юридичні та податкові ризики. Останні три групи ризиків пов'язані з проведенням операцій при використанні похідних фінансових інструментів [19].

Вчені-дослідники І. Т. Балабанов, А. В. Беляков, Л. Н. Тепман, А. С. Шапкін та В. А. Шапкін пропонують поділяти всі ризики на два типи: чисті ризики, які супроводжуються втратами у результаті здійснення певного виду економічної діяльності або отриманням нульового результату, та спекулятивні ризики, які характеризуються як отриманням додаткового прибутку, так і витратами [1, с. 22–23; 2; 15; 17, с. 10–12; 18, с. 43–44, с. 165].

Українські вчені також пропонують різні підходи до класифікації ризиків. Зокрема, І. А. Бланк пропонує здійснювати класифікацію ризиків у межах таких критеріїв: за джерелом виникнення ризику (систематичний та несистематичний ризики); за видом (процентний, валютний, ціновий, кредитний, інвестиційний, інноваційний, депозитний, інфляційний, податковий, криміногенний ризики; ризики зниження фінансової стійкості, неплатоспроможності та група інших видів ризиків); залежно від характеру об'єкта (ризики окремої фінансової операції, різних видів фінансової діяльності та діяльності фінансової організації у цілому); залежно від використання фінансових інструментів (індивідуальний та портфельний ризики); за комплексністю (простий і складний ризики); залежно від фінансових наслідків (ризики, які спричиняють економічні втрати, характеризуються втраченою вигодою, супроводжуються як понесенням економічних втрат, так і отриманням додаткових доходів); за характером прояву в часі (постійний та періодичний види ризику); залежно від рівня вірогідності реалізації (ризики, що характеризуються таким рівнем вірогідності виникнення: низький, коефіцієнт варіації $\leq 10\%$; середній, коефіцієнт варіації (10–25 %); високий, коефіцієнт варіації $\geq 25\%$; ризики, рівень вірогідності яких не може бути визначений); залежно від величини

фінансових втрат (допустимий, критичний та катастрофічний види ризиків); за можливістю передбачення (прогнозований та непрогнозований ризику); за можливістю страхування (ризик, що страхується та ризик, який не може бути застрахований) [3, с. 21–30; 4, с. 522–530].

В. В. Вітлінський, П. І. Верченко та Л. І. Донець виділяють два типи ризику – динамічний і статичний. Динамічний ризик – це ризик, пов'язаний з непередбачуваними (недетермінованими) змінами вартості основного капіталу внаслідок прийняття управлінських рішень або непередбачуваними змінами у ринкових чи політичних реаліях. Такі зміни можуть призвести як до збитків, так і до додаткових прибутків. Статичний ризик – це ризик, пов'язаний зі скороченням реальних активів внаслідок втрати частки власності, а також із скороченням доходу через недієздатність організації. Цей ризик може призвести лише до збитків [6, с. 24; 11, с. 18].

Л. О. Примостка пропонує розподіляти всі ризики на дві групи, використовуючи при цьому критерій сфери виникнення ризиків: зовнішні ризики та внутрішні ризики. Внутрішні ризики вона поділяє на фінансові (квантифіковані) та функціональні (неквантифіковані), вказуючи на можливість їх кількісного виміру. У свою чергу фінансові ризики поділяються ще на дві підгрупи: цінові та нецінові (за критерієм вартісної ознаки). Ціновими ризиками вчений вважає ризики, які пов'язані з можливою зміною дохідності чи вартості активів і зобов'язань банку внаслідок зміни ринкових цін на фінансові та фізичні активи, що перебувають на балансі банку або обліковуються на позабалансових рахунках. Нецінові ризики визначаються можливими фінансовими втратами, які безпосередньо не пов'язані зі зміною ринкових цін активів. Це збитки внаслідок втрати активів, неповернення кредитів, банкрутства партнерів або емітентів цінних паперів [13, с. 20–21; 14, с. 32–33, 35; 16, с. 11, 13, 16–17].

У працях О. Д. Вовчак та О. В. Пернарівського класифікація банківських ризиків передбачає виокремлення трьох груп ризиків: фінансові, функціональні та інші відносно банку зовнішні ризики [8, с. 439; 9; 12].

О. В. Васюренко та К. О. Волохата виділяють дві групи ризиків – економічні (комерційні) ризики та політичні ризики. При цьому науковці враховують сферу виникнення ризиків (зовнішні та внутрішні), водночас зазначаючи, що політичні і економічні ризики можуть бути як зовнішніми, так і внутрішніми одночасно [5, с. 274–277].

Таким чином, одні науковці наголошують на тих видах ризиків, які особливо відчутні у діяльності банків і їх активізація вимагає негайних дій з боку менеджменту банку. Інші ж намагаються акцентувати увагу банкірів лише на фінансових ризиках, мотивуючи тим, що можливість спрогнозувати їх прояв та оцінити масштаби вигод або збитків є кількісно доступною. Третя течія науковців, навпаки, зосереджується на дослідженні функціональних ризиків, рівень яких виміряти надзвичайно складно через відсутність стандартної методики, яка б дала можливість здійснити оптимальну оцінку і аналіз величини даної групи ризиків. Цим вони наголошують на небезпеці

функціональних ризиків, підкреслюючи їх загрозовий характер для банку. Однак визначення критеріїв класифікації банківських ризиків не повинно зводитись до виокремлення конкретної групи ризиків і забезпечення побудови спрощеної класифікаційної моделі, ефективність якої зводилася б лише до вирішення конкретних завдань, що стосуються нейтралізації можливих загроз для банку, зумовлених певними видами ризиків. Тут важливо охопити всі властивості, ознаки і принципи, які притаманні банківським ризикам, тобто загалом та повністю охопити їх економічну природу з врахуванням різноманітності банківських операцій та послуг. Крім того, у більшості вищенаведених підходів до класифікації ризиків спостерігається певне дублювання щодо виокремлення окремих видів ризику, що зумовлено як труднощами, пов'язаними з розмежуванням ризиків, так і специфікою їх впливу на діяльність банку.

Найбільш важливі на наш погляд критерії класифікації банківських ризиків наведено у табл. 1.

Наведена класифікація банківських ризиків відображає широкий набір критеріїв поділу та різноманітність їх видів, розкриваючи різні сторони такого багатогранного поняття як “банківський ризик”.

Критерії класифікації та види банківських ризиків

№ пор.	Критерій класифікації	Види ризику	Характеристика
1	Сфера виникнення	Зовнішні	Спричинені дією зовнішніх факторів, таких як політична ситуація в країні, соціально-економічне становище держави тощо
		Внутрішні	Формуються під впливом дії внутрішніх факторів, зумовлених самим банком у процесі здійснення ним операцій з клієнтами, формуванням грошових потоків тощо
2	Можливість кількісного вимірювання	Квантифіковані	Піддаються кількісній оцінці
		Неквантифіковані	Кількісну оцінку здійснити важко або неможливо взагалі
3	Залежно від категорії ризику	Фінансові	Пов'язані з непередбаченими змінами в обсягах діяльності, рентабельності та вартості банку, структурі активів й пасивів
		Функціональні	Мають відношення до діяльності банку в цілому, а також виникають при продажу окремих банківських продуктів чи наданні фінансових послуг
		Інші щодо банку зовнішні ризику	Мають нефінансовий характер наслідків для банку, але чинники, що зумовили виникнення ризиків, пов'язані з зовнішніми факторами їх прояву
4	За часом виникнення	Ретроспективні	Мали місце у діяльності банку в минулому, тим самим вплинувши на його становище зараз. Існує ймовірність їх повторного виникнення
		Поточні	Супроводжують банк на даний момент його функціонування
		Перспективні	Можуть виникнути у майбутньому через певні обставини
5	Залежно від методики розрахунку	Сукупний	Оцінка величини ризику здійснюється для банку у цілому, виходячи з результативності його діяльності, дотримання економічних нормативів тощо. Може бути оцінений на основі використання показника економічного капіталу банку
		Частковий	Вимірювання здійснюється на основі розрахунку відповідних коефіцієнтів та порівняння їх з певними видами шкал окремо за кожною банківською операцією чи групами операцій
6	Можливість управління	Відкриті	Не піддаються регулюванню зі сторони банку
		Закриті	Регулюються банком

Продовж. табл. 1

№ пор.	Критерій класифікації	Види ризику	Характеристика
--------	-----------------------	-------------	----------------

7	За характером обліку	Балансові	Виникають при проведенні балансових операцій
		Позабалансові	Мають місце під час реалізації позабалансової діяльності банку
8	Залежно від специфіки діяльності банку	Універсальні	Коло ризиків є достатньо широким, що зумовлено значною кількістю видів банківських операцій, які впроваджуються
		Спеціалізовані	Кількість ризиків є звужена через обмеження у здійсненні певних видів банківських операцій
9	За ступенем впливу на діяльність банку	Низький	Реалізація даного ризику не загрожує діяльності банку, а збитки менші за очікуваний прибуток та резерви. У межах цієї зони банківський бізнес зберігає свою економічну доцільність
		Помірний	Наслідки ризику можуть спричинити прояв значної кількості негативів у діяльності банку. Ступінь збитків перевищує очікуваний прибуток та сформовані резерви, а також існує можливість втрати частини власних коштів банком
		Повний	Ризики, які призводять до банкрутства банку та припинення його діяльності
10	Джерела виникнення	Системний	Пов'язаний з загальним станом економіки країни, банківської системи та залежить від макроекономічного середовища
		Несистемний	Є індивідуальним та пов'язаним із станом контрагентів банку
11	Характер виникнення	Чистий	Постійно супроводжує діяльність банку і не залежать від його мотивів
		Спекулятивний	Даний вид ризику має свідомий характер виникнення та переслідує корисливу мету зі сторони суб'єкта ризику
12	Можливість зменшення рівня впливу	Знижувальні	Ризики, які можуть бути знижені банком під час управління ними
		Незнижувальні	Ризики, які не піддаються зниженню при управлінні ними
13	Можливість розпорощення ризику	Диверсифіковані	Величина сукупного ризику банку зменшується шляхом його структурування за певними критеріями
		Недиверсифіковані	Ризики, рівень яких неможливо знизити через процес розпорощення

Продовж. табл. 1

№ пор.	Критерій класифікації	Види ризику	Характеристика
14	За вартісною	Цінові	Пов'язані зі зміною ринкових цін певних фінансових інструментів, що впливає вартість

	ознакою		активів і зобов'язань банку
		Нецінові	Вартість активів і зобов'язань не залежать від зміни ринкових цін на фінансові інструменти
15	Залежно від можливості утримання рівня ризику	Локалізований	Існує можливість утримання величини ризику на певному рівні
		Нелокалізований	Ризик, рівень якого неможливо знизити
16	За можливістю передбачення	Прогнозований	Ризик, що піддається виявленню у майбутньому, наслідки якого можна певним чином оцінити
		Непрогнозований	Можливість майбутнього виявлення та визначення ступеня впливу ризику на діяльність банку складно або взагалі неможливо
17	За чисельністю осіб, які беруть участь у прийнятті рішень	Індивідуальний	Пов'язаний з рішення окремої людини, яка має вплив на реалізацію певних процесів при здійсненні певного виду внутрішньобанківської діяльності в межах своєї компетенції
		Груповий	Виникає у результаті дій окремих робочих груп з числа працівників банку. Є особливо характерним при здійсненні інноваційних проектів у банку, де створюються спеціалізовані робочі групи, яким делегують повноваження щодо координації виконання поставлених завдань в межах реалізації даного проекту
		Колективний	Зумовлений діяльністю окремих колегіальних органів (Спостережна рада, Правління, комітети, комісії), рішення яких мають системний вплив на діяльність банку
18	За терміном оцінки та урахування ризику	Випереджаючий	Ризик, який не був вчасно виявлений, ідентифікований та оцінений при здійсненні фінансової операції банком
		Своєчасний	Ризик, що був передбачений на самому початку здійснення фінансової операції. Банк постійно здійснює моніторинг та контроль за рівнем ризику
		Запізнілий	Ризик, який супроводжував здійснення банком фінансової операції, проте застосування зі сторони банку заходів протидії ризику не є результативними через неможливість контролювати процес його реалізації

Продовж. табл. 1

№ пор.	Критерій класифікації	Види ризику	Характеристика
19	За мірою обґрунтованості ризику	Раціональний	Ризик, що обумовлений прийняттям об'єктивних рішень з боку суб'єкта ризику
		Нераціональний	Ризик, що приймається у результаті прийняття суб'єктивних рішень, які не мають

			чітко обґрунтування
		Авантюрний	Супроводжується бажанням з боку суб'єкта ризику до вчинення дій азартного характеру та сподіваннями на майбутній успіх
20	За масштабами та обсягами	Глобальний	Присутній при здійсненні банківської діяльності в межах країни або певної галузі
		Локальний	Характерний для окремих регіонів чи адміністративно-територіальних одиниць, що визначаються специфікою у здійсненні певних видів підприємницької діяльності та рівнем економічного розвитку, де представлений банк або його відокремлені структурні підрозділи

Висновки. Розглянуті критерії класифікації банківських ризиків допоможуть менеджменту банків визначити вид ризику, на який наражається банк, встановивши основні його властивості та ознаки та попередити в майбутньому можливе коло загроз, що мають ознаки дестабілізуючого характеру для діяльності банківської установи, а також забезпечити здійснення об'єктивної оцінки та вимірювання рівня ризику певної банківської операції. Однак специфіка діяльності кожної банківської установи потребує здійснення систематизації тих видів ризиків, які визнає банк з точки зору факторів їх прояву та чинників виникнення. Це потребує розробки класифікаційної моделі банківських ризиків, яка повинна визначати ті критерії поділу ризиків, що є пріоритетними для банку та відповідають меті і цілям політики управління ризиками.

Список літератури

1. Балабанов, И. Т. Риск-менеджмент [Текст] / И. Т. Балабанов. – М. : Финансы и статистика, 1996. – 192 с.
2. Беляков, А. В. Банковские риски: проблемы учета, управления и регулирования [Текст] : управленческая методическая разработка / А. В. Беляков. – 2-е изд. – БДЦ-пресс, 2004. – 256 с.
3. Бланк, И. А. Управление финансовыми рисками [Текст] / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2005. – 600 с.
4. Бланк, И. А. Финансовый менеджмент [Текст] : учебный курс / И. А. Бланк. – 2-е изд., перераб. и доп. – К. : Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
5. Васюренко, О. В. Економічний аналіз діяльності комерційних банків [Текст] : навчальний посібник / О. В. Васюренко, К. О. Волохата. – К. : Знання, 2006. – 463 с.
6. Вітлінський, В. В. Аналіз, моделювання та управління економічним ризиком [Текст] : навчально-методичний посібник / В. В. Вітлінський, П. І. Верченко. – К. : КНЕУ, 2000. – 292 с.
7. Вітлінський, В. В. Ризикологія в зовнішньоекономічній діяльності [Текст] : навчальний посібник / В. В. Вітлінський, Л. Л. Маханець. – К. : КНЕУ, 2008. – 432 с.
8. Вовчак, О. Д. Банківська справа [Текст] : навчальний посібник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин. – Л. : Новий Світ. – 2000, 2008. – 560 с.
9. Вовчак, О. Д. Кредит і банківська справа [Текст] : підручник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008. – 564 с.
10. Грюнинг Х. ван Анализ банковских рисков. Система оценки корпоративного управления финансовым риском [Текст] / Грюнинг Х. ван, С. Брайович Братанович ;

- пер. с англ. ; вступ. сл. д-ра екон. наук К. Р. Таргибекова. – М. : Весь Мир, 2007. – 304 с.
11. Донець, Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання [Текст] : навчальний посібник / Л. І. Донець. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
  12. Пернарівський, О. В. Аналіз, оцінка та способи зниження банківських ризиків [Текст] / О. В. Пернарівський // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 4. – С. 44–49.
  13. Примостка, Л. О. Економічні ризики в діяльності банків [Текст] / Л. О. Примостка // Банківська справа. – 2004. – № 3. – С. – 16–24.
  14. Примостка, Л. О. Фінансовий менеджмент у банку [Текст] : підручник / Л. О. Примостка. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
  15. Тэпман, Л. Н. Риски в экономике [Текст] : учебное пособие / Л. Н. Тэпман ; под ред. проф. В. А. Швандара. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 380 с.
  16. Управління банківськими ризиками [Текст] : навчальний посібник / за заг. ред. Л. О. Примостки. – К. : КНЕУ, 2007. – 600 с.
  17. Шапкин, А. С. Теория риска и моделирование рискованных ситуаций [Текст]: учебник / А. С. Шапкин, В. А. Шапкин. – М. : Дашков и К°, 2005. – 880 с.
  18. Шапкин, А. С. Экономические и финансовые риски. Оценка, управление, портфель инвестиций [Текст] : монография / А. С. Шапкин. – М. : Дашков и К, 2003. – 544 с.
  19. Энциклопедия финансового риск-менеджмента [Текст] / под ред. А. А. Лобанова и А. В. Чугунова. – М : Альпина паблишер, 2003. – 786 с.

Summary

The article reviews the main approaches to the criteria of classification of risks in financial companies, the proposed foreign and domestic scholars. The criteria's for the classification of risks were defined in banks. Their characteristics and attributes are considered.

Отримано 08.07.2011

Ковальчук, О.В. Основні підходи до визначення критеріїв класифікації банківських ризиків [Текст] / О.В. Ковальчук // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України: збірник наукових праць. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – С. 316-324.